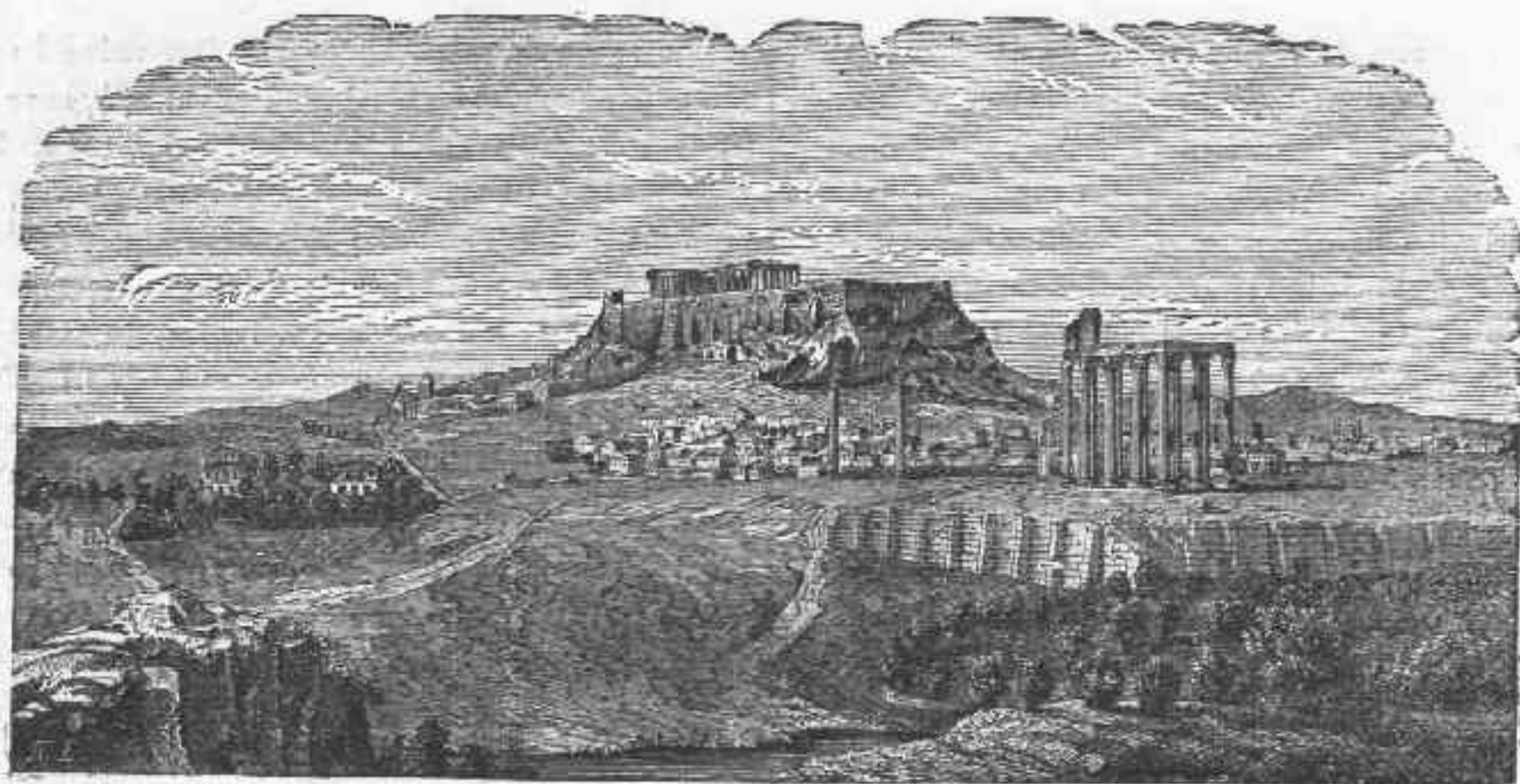

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΜΑΡΤΙΟΥ, 1869.

ΤΟΜΟΣ ΙΘ'.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 456.

ΠΕΡΙ ΤΙΝΩΝ ΕΝ ΗΠΕΙΡΩ, ΧΩΡΩΝ (¹).

Παρακαλῶ τὴν ἐντιμον ταύτην ἑταιρίαν, ἵνα μοι ἐπιτρέψῃ ὅπως καθυποβάλω αὐτῇ παρατηρήσεις τινὰς ἀρχαιολογικάς, ἅς περ περὶ τὴν ἀρχαιογνωσίαν τῆς πατρίδος μου Ἡπείρου ἀσχολούμενος ἐποιήσαμην, ἀφορώσας εἰς τε τὴν ἀρχαίαν θέσιν τὴν *Castra Pygri* (στρατόπεδον τοῦ Πύργου) καλουμένην, ὡς καὶ τὴν τῶν ἀρχαίων πόλεων, Φανοτῆς καὶ Φωτικῆς, περὶ τῶν ὁποίων ἄλλοι ἄλλαχοῦ νομίζουσιν ὅτι ὑπάρχουσιν ἢ ὅπου πράγματι, κατ' ἐμὲ τοῦλάχιστον, διατελοῦσιν οὗται αὐτῶν αἱ θέσεις.

Ἡ διαφορὰ τῶν γνώμων προέρχεται ἐκ τῆς ἐπικρατούσης ἀσφαλείας παρὰ τοῖς διασωζομένοις ἀρχαίοις συγγραφεῦσι, τοῖς περὶ Ἡπείρου πραγματευμένοις. Οἱ πλεῖστοι τούτων ποιοῦνται λόγον περὶ Ἡπείρου, τῶν πόλεων, χωρῶν, ὁρέων, λιμένων κτλ. αὐτῆς, καθόσον τὸ ἀντικείμενον, ὅπερ ἐπραγματεύοντο, εἶχε σχέσεις καὶ ἀναφορὰς πρὸς τὰς Ἡπειρωτικὰς τοπογραφίας, ἐξ ὧν πολλὰ ὀλίγον δύναται ὠφεληθῆναι ὁ περὶ τὴν ἀρχαίαν τοπογραφίαν τῆς Ἡπείρου ἀσχολούμενος. Ἄλλως καὶ γνωστὸν, ὅτι οἱ περὶ Ἡπείρου ἰδίᾳ πραγματευσάμενοι ἅπαντες σχε-

δὸν ἀπώλοντο, καὶ διὰ τοῦτο ἐπικρατεῖ τοσαύτη ἀσάφεια καὶ σύγχυσις περὶ τῶν θέσεων τῶν διαφόρων πόλεων τῆς Ἡπείρου, περὶ τῶν διαφόρων χωρῶν αὐτῆς, ὡς τῆς Μολοσσίας π. χ. τῆς Χαονίας, Θεσπρωτίας κτλ. Ὡς ἄλλοι μὲν ἐπεκτείνουναι βορειότερον, ἄλλοι δὲ νοτιώτερον, οἱ μὲν πρὸς ἀνατολὰς, οἱ δὲ πρὸς δυσμὰς. Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα εἰπεῖν καὶ περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν ὁρέων, ἅτινα μεταφέρονται καὶ μετακινοῦνται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, καθ' ὃς ἔτυχεν ἕκαστος ἔχων ἐσχηματισμένως ἐκ τῶν μελετῶν αὐτοῦ εἰκασίας, ἐπιφερούσας συνάμικ καὶ συνδυασμοὺς ἐπιχωρίους, ὧν ὅμως τὴν πραγματικότητα ὁ καιρὸς, ὁ τὰ πάντα ἀνευρίσκων καὶ ἐπιδιορθῶν, καταδείξει, καὶ αἱ ὁσπμέραι ἐπιτεινόμεναι μελέται καὶ ἀρχαιολογικαὶ πρόσδοι κατάδηλον καὶ σαφῆ ποιήσουσι, δικαιόσας συγχρόνως καὶ τὸν ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν εἰκασίαν σχηματίσαντα, καὶ τὸν ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἀνακάλυψιν ἐν Ἡπείρῳ συλλαβόντα τὴν ἰδέαν ὅτι ἐποιήσατο. Ἐφεκτέον οὖν ἄχρις οὗ ὁ χρόνος κυρώσῃ τὴν ἀλήθειαν τούτων ὁφείλομεν ὅμως ἡμεῖς, ὅπως καὶ προκαταβολικῶς ἐκφέρωμεν ἀπὸ τοῦδε τὰς ἡμετέρας γνώμας, ἀπροκαλύπτως μάλιστα, ἀλλ' ἐσκεμμένως, ὁσάκις παρουσιάζεται τις εὐκαιρία, περὶ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς θέσεως τῶν πόλεων, ὁρέων, κτλ. ἐπιφέροντες καὶ τοὺς λόγους ἢ καὶ τὰς τυχούσας μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων, συνάμικ δὲ καὶ

(¹) Ἡ ἀνωτέρω ἐκθεσις ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ συγγραφέως εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικὴν ἑταιρίαν τῇ 12 Ἰουλίου 1867.

τοὺς ἐπιτοπίους συνδυασμοὺς, ὧν ἡ ἐπιφορὰ, εἰ ἐξ αὐτοψίας καὶ περιηγήσεων προσήρχετο, κάλλιον ἂν εἴη.

ἔχοντες λοιπὸν τὴν αὐτοψίαν συμβοηθὸν καὶ τὰς ἐν Ἠπείρῳ περιηγήσεις μου, προβῶμεν εἰς τὴν διαφώτισιν τοῦ τεθέντος μοι ζητήματος περὶ τῶν θέσεων τοῦ τε *Castra Pygri* καὶ τῶν πόλεων, Φανοτῆς καὶ Φωτικῆς, λαμβάνοντες καὶ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας καὶ Λατίνους συναβρώγους.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ *Castra Pygri*, ὁ Τίτος Λίβιος ἐν τῷ χωρίῳ τῶν ἱστοριῶν αὐτοῦ διηγεῖται, ὅτι ὁ Βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ὁ Δημητρίου, ἡττήθη παρὰ τὰ τοῦ ποταμοῦ Ἀῶου (1) στενὰ ὑπὸ τοῦ Τίτου Κοίντου, στρατηγοῦ τῶν Ῥωμαίων, οὕτως πῶς ἐξηγεῖται «*rex primo die ad Castra Pygri pervenit, locus, quem ita vocant, es in Trifilia terræ Molosidi* (2) *inde postero die (ingens iter agminis, sed metus urgebat) in montes Lingon perrexit ect. ect* (Tit. Liv. XXX. 43), τουτέστιν «ὁ Βασιλεὺς τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ ἔφθασεν εἰς τὰ *Κάστρα τοῦ Πύργου*, τόπος οὗτος, ὃν οὕτως ὀνομάζουσιν ἐν Τριφυλλίᾳ τῆς Μολοσσίδος γαίης. Ἐκεῖθεν δὲ τὴν ἄλλην ἡμέραν (μεγίστη ὁδοιπορία στρατοῦ, ἀλλὰ φόβου κατόρθωμα) εἰς τὰ ὄρη Λύγκου ἔφθασε κτλ.» Ἐκ τούτου καταλαμβάνομεν ὅτι *στρατόπεδον τοῦ Πύργου* ἦν τόπος ἢ θέσις οὕτω καλουμένη ἐν τῇ Τριφυλλίᾳ, τρήματι τῆς Μολοσσίδος γαίης, ὡς σφρῶς ἐξηγεῖται ἐνταῦθα ὁ Λίβιος. Ἀλλὰ ἵπου ἡ Τριφυλλία καίται, τῆς Μολοσσίδος χώρας παρὰ τινῶν περιοριζομένης ἐν σμικροτέρῳ χώρῳ, καὶ παρ' ἄλλων διαπλκτυνομένης μέχρις αὐτῶν τοῦ Ἰονίου κόλπου τῶν ἀκτῶν, καὶ παρ' ἄλλων αὖθις οὕτως ἐπιτεινομένης, ὥστε τὸ πλεῖστον τῆς Ἠπείρου ἐμπεριλαμβάνειν κατὰ τὰ μεσογειότερα μάλιστα; Ἀλλ' ὅπως διευκολυνθῶμεν εἰς τὴν ἀνέυρεσιν τῆς ἀληθείας, δεόν νὰ συμπαρακολουθήσωμεν τῇ ἱστορίᾳ, ἥτις ἴσως φέρῃ ἡμᾶς εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς προσεγγίσεως τοῦ σκοποῦ ἡμῶν.

Εἰς ἐκαίνους τοὺς κειροὺς σημαντικότητα μεγίστην ἔσχεν ἐν Ἠπείρῳ, ὥστε νὰ ἔχη ἀξιώσεις πρωτευούσης αὐτῆς, ἡ λαμπρὰ καὶ μεγάλη πόλις Φοινίκη, ἥτις ἔκειτο ἐν μέσῃ τῇ πεδιάδι Δελδίνου ἐπὶ λόφου ἀπόπτου καὶ χαρίεντος, ὅπου τὰ ἐρείπεια αὐ-

τῆς τανῦν διασώζονται (1). Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ διέτελει τότε διευθύνων τὰ πολιτικὰ αὐτῆς πράγματα, ὡς καὶ τῶν συμμαχίδων περιοίκων πόλεων Χάροψ ὁ Μαχατᾶ, ὅστις εἴτ' ἐκ συμπαθείας προερχομένης ἐξ ἐσφλμένης πεποιθήσεως πρὸς τὴν δημοκρατομένην Ῥώμην, εἴτ' ἐκ συμφέροντος, κακῶς ἐννοουμένου, ἐκλινε πρὸς τὴν μερίδα τῆς Ῥώμης, θεωρουμένης τότε ὡς σωτείρας τῶν δημοκρατιῶν ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῆς Μακεδονικῆς τυραννίας· ἰδέα αὕτη ἦν ἐπιτηδείως ὁ ἐπιδέξιος πολιτικὸς Φλαμινίος ἀνεξέριπτον εἰς τὰ πνεύματα τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ὡς ἐκ τούτου διηρέθησαν εἰς δύο κόμματα (2), τὸ μὲν Ῥωμαίζον τὸ δὲ ἑλληνίζον, καὶ οὕτως διευκολύνθη τοῖς Ῥωμαίοις ἡ ὑποδούλωσις τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ἀλλεπαλλήλως. Τὰ δύο ταῦτα κόμματα εἶχον διακλαδώσεις ἀπανταχοῦ ἐν Ἠπείρῳ, Θεσσαλίᾳ, στερεῇ Ἑλλάδι, Πελοποννήσῳ κτλ.

Ὁ Χάροψ λοιπὸν οὗτος ὁ Μαχατᾶ, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του, ὡς ἐκ τῶν ὁπωςδήποτε συμπαθειῶν του πρὸς τὴν φαινομένην τότε σωτείραν Ῥώμην, εἶχε σχέσεις φιλικωτάτας μετὰ τοῦ παμπονήρου Κοίντου Φλαμινίου, ὅστις ἐλθὼν εἰς τὰ στενὰ τοῦ Ἀῶου, ἔτινα προκατέλαβον οἱ Μακεδόνες ὑπὸ τὸν Βασιλέα Φίλιππον, καὶ ἀπαντήσας πλείστας ὕσας δυσχερείας, συνενόηθη μετὰ τοῦ φίλου αὐτοῦ Χάροπος περὶ τούτων· ὁ δὲ Χάροψ τότε ἀποστέλλει ποιμένας τινάς οἵτινες ἐγνώριζον στενωπὸν τινα διὰ τῶν ὁρέων ἀφύλακτον, καὶ οὕτως ὁδηγηθέντες οἱ Ῥωμαῖοι προσέβαλον τοὺς Μακεδόνες κατὰ νώτων καὶ ἐνίκησαν αὐτοὺς· κάτοχοι τῶν στενῶν γενόμενοι, δι' ὧν ἦν ἀδύνατον νὰ διέλθωσιν ἄνευ τῆς συνδρομῆς ταύτης τοῦ Χάροπος. Οὕτω λοιπὸν μετὰ ταῦτα προὐχώρησαν οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἠπείρου διὰ τῆς Δρυοπίδος (ἐπαρχ. Ἀργυροκάστου), ὅπου ἐμαύλιζον αὐτοὺς καὶ ὠδήγουν οἱ Ῥωμαίζοντες φίλοι των, χωρὶς τῆς ὁδηγίας καὶ ὑποστηρίξεως τῶν ἀποίων οὐδὲν οὐδαμοῦ ἠδύναντο διαπράξασθαι. Ὁ δὲ Βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων Φίλιππος ἡττηθεὶς, ὡς εἴρηται (ἐνθ' ἀνωτ.) ἀνεχώρησε κατεσπευσμένως· καὶ οὕτω τὴν μὲν πρώτην ἡμέραν ἔφθασεν εἰς τὸ *στρατόπεδον τοῦ Πύργου*, τὴν οὕτω καλουμένην θέσιν τῆς Τριφυλλίας μέρους τῆς Μολοσσίας, ἐνθα καὶ διενυκτέρευσε ἴσως. Εἰς δὲ τὴν ὑστερινὴν ἡμέραν εἰς

(1) Ἀῶος καὶ Αῶος τὸ πάλαι· (σήμερον δὲ Βοϊεῦσσα καὶ Βιόσσα ἀλθωνιστί) ποταμὸς πηγάζων εἰς τὰ βουνὰ Κονίτης χύνεται εἰς τὸν κόλπον τῆς Αὔλωνος, γινόμενος οὕτω τὸ μεθόριον τῆς τε παλαιᾶς λεγομένης καὶ νέας Ἠπείρου (κυρίως Ἀλθωνίας) τῆς πέραν τοῦ ποταμοῦ τούτου ἐκτεινομένης καὶ ἐχούσης πολλὰς ἑπαρχίας καὶ πόλεις, ὡς Βελλάγραδα (Βεράτιον), Ἀλθαν, τὴν καὶ Ἀλθανούπολιν (Ἀλθωνίαν) κτλ. Ἡ παρὰ τὸν ποταμὸν τούτου χώρα ἐκαλεῖτο Παρακαία παρὰ τοῖς πάλαι ἐκ τοῦ ποταμοῦ τούτου, ὡς ἐκ τοῦ Καλαμᾶ (Θυάμιος τὸ πάλαι) ὀνομάζεται Παρακάλαμον σήμερον μέρος τι τῆς Θεσπρωτίας ἐν Ἠπείρῳ.

(2) Ἴδε παρέρτημα ἐν τέλει τῆς παρούσης.

(1) Ἀπέχει τοῦ Βουθρωτοῦ διὰ ξηρᾶς μὲν ἑξ ὥρας· διὰ τῆς θαλάσσης δὲ τῆς λεγομένης «τῆς Λάσπης» τέσσαρας πρὸς τὰ Β. τοῦ λιμένος εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς πεδιάδος Δελδίνου, ὡς εἴρηται, οὐχὶ δὲ ἀνωθεν τοῦ κόλπου τοῦ Βουθρωτοῦ, ὡς ἐσφαλμένως λέγει ὁ Στράβων. Ἴδε καὶ Κριτικ. Ἐπιστ. σελ. 75—76· ἐν Πάτραις 1866. Ἐν Φοινίκῃ εἶδον καὶ τὴν ἐπιγραφὴν, ἣν ἐξέδωκεν ὁ Βοίχχιος ἐν *Corpus inscriptionum graecarum*, καὶ ἣν ἐξέθηκα ἄλλοτε ἐν τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλλήν. Φιλολογ. Συλλόγῳ ματὰ τινῶν προσθηκῶν.

(2) Πολύβ. Β'. IX. 32 καὶ Β. XXVI. 3.

τὰ ὄρη *Λύγκου* καὶ οὕτω καθέζης, ἕως οὗτου ἔφθασαν εἰς τὸν πρὸς ὃν ἐσκόπευσεν ὄρον.

Σημειωτέον δ' ὅτι κατὰ τὰ μέρη ταῦτα τοῦ Ἀώου ὑπάρχουσι πολλά κλεισώρειαι ἢ στενὰ καὶ φάργες εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἠπειροῦ ἀνάγουσαι. Ἀλλ' αἱ κυριώτεραι καὶ τῶν ἄλλων μεγαλύτεραι κλεισώρειαι ἢ στενὰ (1) εἶναι δύο, σχηματίζουσιν δύο στενάς διόδους ἀναγοῦσας τὴν μὲν πρὸς *Τεπελένην* (2), τὴν δὲ πρὸς τὴν ἰδίᾳ καλουμένην *Κλεισούραν*· προηγείται δ' ἡ τῆς *Τεπελένης*, ἥς πρὸς τὸ ΒΑ κεῖται ἡ τῆς *Κλεισούρας*, κειμένης παρὰ τῇ συμβολῇ τῶν δύο ποταμῶν *Δεσνίτσα* (3) καὶ *Αἰώου*. Καὶ ἡ μὲν τῆς *Κλεισούρας* ἀνάγει πρὸς τὴν *Πρεμετὴν*, χώραν ὄρεινὴν καὶ πολλὰς κοιλάδας ἔχουσαν μετ' αὐτὴν ὁμώνυμον κατοικουμένην παρ' Ἀλβανῶν (4)· ἡ δὲ τῆς *Τεπελένης* ἀναβαίνει διὰ τῆς *Ἀντιγονείας*, ἥτις ἤδη ὑπάρχει ἐρείπιον, πρὸς τὴν πεδιάδα *Δρυοπίδος* (ἐπαρχ. *Ἀργυροκάστρου*), ἥτις ἐκτείνεται ζωγραφικώτατα μέχρι τῆς ἱερᾶς περιοχῆς τῆς *Δωδωναίας* χώρας καὶ τοῦ ὄρους *Τομάρου* (στοιγάρης), ἐνθα, κατ' ἐμὲ, ἡ *Δωδώνη* ἔκειτο (5). Τὰ στενὰ ταῦτα λοιπὸν, ὡς εἶπομεν, λεγόμενα καὶ στενὰ τῆς *Ἀντιγονείας* εἰσὶ παρὰ τὸν Ἄωον, ὡς καὶ τὰ τῆς *Κλεισούρας*. Ἄρα τὸ στρατόπεδον τοῦ *Πύρρου* ἀπέχει τῶν στενῶν τούτων μίᾳς ἡμέρας στρατιωτικῆς πορείας διάστημα, ὅπερ διέτρεξεν ὁ *Φίλιππος* ἅμα ἡττηθεὶς τὴν πρώτην ἡμέραν μετ' ὅλου τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ. Γνωστὸν δ' ὑπάρχει ὅτι ὅπως διατρέχει εἰς ἄνθρωπος ἐν διάστημα, δὲν διατρέχει μετ' αὐτὴν ταχύτητα καὶ ὁλόκληρος στρατός, ὅσον κα-

τεσπευσμένως καὶ ἂν ἀναχωρῇ, καὶ μάλιστα ἀναμεταξὺ δυσχερεῶν καὶ στενωπῶν ὄρεινῆς χώρας γινομένης τῆς πορείας· ὥστε ἡ θέσις ἐνθα ὑπῆρξε τὸ στρατόπεδον τοῦ *Πύρρου* δὲν θὰ ἀπέχετο πολὺ τῶν στενῶν τοῦ Ἀώου· μάλιστα πιθανὸν νὰ ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς ὄρεινῆς χώρας, τῆς ἄνωθεν τῶν στενῶν κειμένης, ὥστε νὰ κρατῇ καὶ τῶν στενῶν ἐν ἀνάγκῃ, ὡς πολλάκις ἐγένετο. Ἐκ τούτων πάντων συνάγεται ὅτι *Τριφυλλία* ἐλέγχετο ἢ μεταξὺ *Κλεισούρας* καὶ *Τεπελένης* χώρας, συμπεριλαμβάνουσα πρὸς τὰ ἄνω καὶ τὴν ὄρεινὴν. Ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ ἔκειτο τὸ *Castra Pygri* (στρατόπεδον τοῦ *Πύρρου*.) Τίνας δ' ἔνεκα ὠνομάσθη οὕτω, καὶ ἐπὶ τίνι σκοπῷ ὁ μέγας *Βασιλεὺς Πύρρος* ἐσχημάτισε τὴν τοιαύτην στρατιωτικὴν ἐμπέδωσιν ἀγνοεῖται, καθότι ὁ περιγράψας τὸν βίον τοῦ *Πύρρου* *Πλούταρχος* οὐδένα λόγον ποιεῖται, οὔτε περὶ τοῦ ποιητικοῦ, οὔτε περὶ τοῦ τελικοῦ αἰτίου. Τῶν δ' ἄλλων συγγραφέων τὰ περὶ τούτου ἀπωλέσθησαν· εἰ δ' ἐπιτρέπεται ἡμῖν ἐν εἰκασίαις πρὸς μικρὸν ἐνδιατρίψαι, ἀρμοδίᾳ φαίνεται ἢ ἐπίλυσιν οὕτω πως τοῦ ζητήματος.

Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐποχῇ ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν πολιτικὴν σκηνὴν οἱ Ἰλλυριοὶ, καὶ μάλιστα ὁ ἰσχυρὸς αὐτῶν βασιλεὺς *Γλαυκίας*, καὶ αὐτὸν τὸν *Πύρρον* ἀνατραφέντα παρ' αὐτῷ, ὡς γνωστὸν, ἀποκατέστησε τῷ πατρικῷ θρόνῳ διὰ τῆς ἐαυτοῦ δυνάμεως καὶ ἐπιρροῆς, ἐπιφόρου οὔσης παρὰ τοῖς Ἠπειρώταις. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὁ *Πύρρος*, καὶ ὅπως μὴ ἔχη τοῦ λοιποῦ πρόσκομμα εἰς τὰ σχέδιά του τοῦς Ἰλλυριοὺς, ἐσχημάτισεν ἴσως ἐνταῦθα παρὰ τῷ Ἀώῳ «τὸ στρατόπεδον», τὸ οὕτω πως κληθὲν παρ' αὐτοῦ, καὶ πιθανῶς ἦν διαρκὲς «στρατόπεδον», ἐπιστημονικῶς κατὰ τὰς τότε γνώσεις κατηρτισμένον. Γνωστὸν δ' ὅτι ὁ *Πύρρος* ἦν δεινὸς τὰ πολεμικά, μάλιστα καὶ συγγράμματα συνέγραψε περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ἀλλὰ δυστυχῶς οὐ διεσώθησαν. Οὕτω λοιπὸν οἱ Ἰλλυριοὶ καθυσύχάζον ἐν τοῖς τόποις αὐτῶν μὴ δυνάμενοι διὰ τὸ σχηματισθὲν στρατόπεδον τὰ τε στενὰ κατέχειν καὶ τὸν Ἄωον διαβίβειν, τῶν Ἠπειρωτῶν διακρατούντων πρὸς τοὺς στενοὺς καὶ τὴν γέφυραν (1) πρὸ πάντων τοῦ ποταμοῦ, ὡς καὶ ἄλλοτε εἰς παρομοίας περιστάσεις τοῦτο ἐγένετο καὶ πρότερον καὶ ὕστερον. Ἰδοὺ δὲ τί λέγει καὶ ὁ *Πολύβιος* ἐπὶ ὁμοίου περιστατικοῦ μάλιστα τῆς διακτοχῆς τῆς γεφύρας τοῦ Ἀώου ἐν

(1) Καὶ παρὰ ταῖς ἀρχαίαις ταῦτα στενὰ ἐκαλοῦντο, ὡς μαρτυροῦσι *Πολύβιος* καὶ *Τίτος Λίβιος*. Καὶ ὁ μὲν *Πολύβιος* λέγει «Χάροφ ἦν Ἠπειρώτης, ἀνὴρ τάλλα μὲν καλὸς κάγαθος, καὶ φίλος Ῥωμαίων, δε, *Φιλίππου* τὰ κατὰ τὴν Ἠπειρον στενὰ κατασχόντες, αἵτις ἐγένετο τοῦ *Φιλίππου* μὲν ἐκπεσεῖν ἐκ τῆς Ἠπειροῦ, *Τίτην* δὲ καὶ τῆς Ἠπειροῦ κρατῆσαι καὶ τῶν *Μακεδόνων* κτλ. *Τόμ. Δ'* σελ. 239. Ὁ δὲ *Λίβιος* quae ad Antigoniam fauces sunt (sthenia vocant Graeci) misit oct. *Βιβλ. XXXII*, σελ. 805 ἔκδοσις *Φραγκφ. 1719* ἥτοι «πρὸς Ἀντιγονίαν φάραγγες εἰσιν (στενὰ ὀνομάζουσιν οἱ Γραικοί) ἔστειλε κτλ. Ἀπέναντι τοιούτων σαφειστέων ἀποδείξεων συγγραφέων ἀπολαύοντων μεγίστης βαρύτητος εἰς τὸν φιλολογικὸν κόσμον, οὐδεμίᾳ ἀμφισβησία ἐπιτρέπεται περὶ τοῦ ἐνόματος τούτου, ὅπερ διτηρήθη καὶ σήμερον εἰς τὰ στόματα τοῦ λαοῦ. Ἀλβανιστὶ δ' ὀνομάζονται «Γγρίκα», καὶ οὕτω συνηθίζουσιν οἱ Ἀλβανοὶ νὰ ὀνομάζωσιν ἅπαντα τὰ στενώματα, τὰ μεταξὺ βουνῶν καὶ κοιλάδων ὑπάρχοντα.

(2) Πατρίς τοῦ περιδούτου Ἀλῆ-πασῆ καὶ πρωτεύουσα ἐμῶνυμου Ἐπαρχίας. Ἐγγὺς αὐτῇ ὑπάρχει ἐν ἐρείπιοις ἡ ἀρχαία πόλις Ἀντιγονία, ἣν ὁ *Μελέτιος* καὶ ἄλλοι ὑποτιθέασιν ἐν Ἀργυροκάστρῳ.

(3) *Δεσνίτσα*· ὄνομα *Σλαβικόν*· πῶς δ' ἐλέγχετο τὸ ἀρχαῖον, ἀγνοεῖται.

(4) Πατρίς τῆς περιπόστου γενεᾶς τοῦ *Γκίκα*, τοῦ ἐν *Μολδοβλαχίᾳ* ἡγεμονεύσαντος, ἐξ οὗ καὶ ἡ πασίγνωστος κ. Ἀώρα Ἰστρίας κατάγεται. Ἐκ *Πρεμετῆς* κατάγονται καὶ οἱ περιφημοὶ ἐμπειρικοὶ ὀφθαλμίατροι.

(5) Ἰδε τὰς ἐμὰς *Κριτ. Ἐπιστ. ἐν Πατρ. 1866*.

(1) Ἡ γέφυρα αὕτη σήμερον εἶναι κατεστραμμένη, καὶ τοὶ ἐπισκευασθεῖσα κατὰ διαφόρους ἐποχάς· ἀλλὰ πλησίον τῆς *Τεπελένης* εἶναι ἄλλη γέφυρα ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ *Δρυίτου* (ποταμ. Ἀργυρ.) συμβάλλοντος τῷ Ἀώῳ, καλουμένη «τὸ γ ε φ ρ ι τοῦ Σ ι ο υ μ π ἄ σ η». Ἰσως ἐκ τίνος *Τούρκου* «Σ ι ο υ μ π ἄ σ η», ἔλαβε τὴν ὀνομασίαν διὰ τὴν οἰκοδομήν. Ἐνταῦθα οἱ Ἀλβανοὶ ποιοῦνται τὰς συναθροίσεις αὐτῶν δι' ἐθνικὰς σκοποὺς ἢ πολιτικὰς.

τοῖς Ῥωμαίοις καιροῖς· «Τῶν δὲ Μολοσσῶν κατὰ τὸν Ἀῶν ποταμὸν τὴν γέφυραν κατειληρότων, ἐκωλύετο τῆς ὁρμῆς, καὶ πρῶτον ἠναγκάζετο διαμείχεσθαι πρὸς τούτους. Συνέβη δὲ τὸν Αὔλον εἰς τοὺς Φανοτεῖς παρὰ γένόμενον καταλῦσαι παρὰ Νέστορι τῷ Κροπίῳ κλ.» (Πολύβ. τόμ. Δ' ἐκδ. Λειψίας 4816 σελ. 241.) Ὅταν λοιπὸν στρατός τις κατέχη τὰ στενὰ καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ γέφυραν φανερόν ἦδη, ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὅτι εἴν' ἀδύνατον νὰ χωρήσῃ ὁ ἐχθρὸς, ἐρχόμενος ἐκ τοῦ Ἰλλυρικοῦ, πρὸς τὰ ἐνδοτέρω τῆς παλαιᾶς λεγομένης Ἠπειροῦ, ὅσας δυνάμεις καὶ ἂν ἔχει. Ἀλλὰ τὰ πάντα κατορθοῦνται διὰ τῶν φίλων ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ αὐτὰ τὰ ἀπρόσβλητα ὑποσείονται, καὶ αὐτὰ τὰ ἀνέφικτα διευκολύνονται· καὶ ὁ μὲν Χάροψ διευκόλυνε τὴν διάδοσιν τῶν στενῶν, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, τῷ φίλῳ αὐτοῦ Κ. Φλαμίνῳ· ὁ δὲ Νέστορ ὁ Κρόπιος ἐδέχθη παρὰ τῆς οἰκίας αὐτοῦ τὸν φίλον Αὔλον ἐν Φανοτῇ, διότι οὗτος ἀπήντησε τοὺς Μολοσσούς κατέχοντας τὴν γέφυραν, ὡς λέγει ὁ Πολύβιος (ἐνθ' ἀνωτέρω), καὶ ἐπομένως μὴ δυνάμενος νὰ διέλθῃ τὸν ποταμὸν ἠναγκάσθη νὰ ὀπισθοχωρήσῃ παρὰ τοῖς τὴν Ῥωμαϊκὴν μερίδα ἀσπαζομένοις βέβαια κατοικοῖς τῆς πόλεως Φανοτῆς, καὶ ἰδίᾳ παρὰ τῷ φίλῳ αὐτοῦ Νέστορι τῷ Κροπίῳ, παρ' ᾧ καὶ κατέλυσε ὡς ἔχων τὴν ἐμπιστοσύνην κτλ. Νῦν δ' ὁ λόγος ἔχει ἡμᾶς φυσικώτατα καὶ εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῆς ἐν λόγῳ Φανοτῆς, ἥτις κατὰ τὴν ἀνωτέρω σελὴν ἐξήγησιν τοῦ Πολυβίου ἔκειτο πέραν τῆς γεφύρας, ἣν κατεῖχον οἱ Μολοσσοί, μὴ συγχωροῦντες τὴν διάδοσιν τῷ Αὔλῳ ἐπιστρέψαντι διὰ τοῦτο ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Σαφέστερα περὶ τούτου ἀπόδειξις ἄλλη δὲν χρειάζεται. Ἀλλ' ὅμως ἐπιφέρωμεν καὶ τὸν Τίτον Λίβιον ἔτι μᾶλλον πιστοῦντα τὰς σκέψεις μας ταύτας, ὡς ἔπεται· «*Illicorum reliquo exercitu in Epirum est profectus ubi prima Fhanota ei dedita, tota multitudine cum inculis obuiam effusa, hic praesidio imposito in Molossidem transgressus, cuius oppidis praeter Passaronem, et Tegmonem, et Fbulacem, et Horreum receptis primum ad Passaronem ducit eet. eet.* (Tit. Livi. Β' τόμ. ἐκδ. Φραγκφ. 1719 σελ. 4245·) ἥτοι «Ἀπὸ τοῦ Ἰλλυρικοῦ ὁ Λικίνιος Ἀνίκιος, στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων, σὺν τῷ ὑπολοίπῳ στρατῷ εἰς Ἠπειρον ἀφίκετο. Ὅπου πρῶτη ἡ «Φανότα» (Φανοτῇ,) παρεδόθη αὐτῷ, μεθ' ἑλθου τοῦ πλήθους τῶν κατοίκων ἐξεληθούσα εἰς προὔπαντῶν του. Ἀλλ' οὗτος, εἰσπαγὼν φρουρὰν ἐν αὐτῇ, ἐπέρασε πέραν εἰς Μολοσσίδα, τῆς ὁποίας τὰς πόλεις ἀνέλαβεν ἐκτὸς τῆς Πασσαρῶνος, Τέκμωνος, Φυλάκης καὶ Ὀρρείου· πρῶτον δὲ κατὰ τῆς Πασσαρῶνος ἔχει τὸν στρατόν.» Εἴπομεν ἀνωτέρω, ὅτι εἰς ἐχθρὸν ἐρχόμενον ἐκ τοῦ Ἰλλυρικοῦ (νέας Ἠπειροῦ

καὶ Ἀλβανίας σήμερον) πρὸς τὰ στενὰ τῆς παλαιᾶς Ἠπειροῦ καὶ τὴν γέφυραν τοῦ Ἀῶου, πρῶτον ἀπαντάται ἡ πόλις Φανοτῇ, ἐν ᾗ κατέλυσε ὁ στρατηγὸς Αὔλος παρὰ τῷ πρωτεύοντι τῆς πόλεως Νέστορι τῷ Κροπίῳ μὴ δυνηθεὶς νὰ διέλθῃ τὴν γέφυραν κτλ., καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν πρῶτη ἡ πόλις αὕτη προσεκύνησε τοῖς Ῥωμαίοις ὑποδεχθεῖσα παμπληθῆς τὸν Ἀνίκιον, καὶ ἔπειτα οὗτος ἐπέρασε πέραν εἰς τὴν Μολοσσίδα κυριεύων ἀλληλοδιαδόχως τὰς πόλεις κλ. ἦστε σφάλλουσιν οἱ κ. κ. Πάλλης, Ἀραβαντινός, Σεμιτέλος ὑποτιθέντες αὐτὴν ὀλίγον παρακάτωθεν τοῦ Ἀργυροκάστρου ἐν τῇ παρὰ τοῦ Ἀλῆ πασσά καταστραφείσῃ, ὡς γνωστὸν, κωμοπόλει Γαρδικίου, παρ' ᾗ ὅμως ὑπῆρχεν ἡ ἀρχαία πόλις *Χωμλίη*, ἥς τὰ ἐρείπια σώζονται παρὰ τινι ἐμωνύμῳ κώμῃ καλουμένην *Χουμλίτσα*, καὶ ἐχούσῃ μόνας δέκα οἰκογενεῖας σήμερον. Ἀλλ' εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν δὲν ὑπάγονται καὶ οἱ κ. κ. Πουκβίλ, Λήκ καὶ Κεῖπερτος, καθόσον ἐνδοικαστῶς καὶ ἀμφισβόλως πρὸς ἀδέχονται τὴν ἐν Γαρδικίῳ τοποθέτησιν τῆς πόλεως Φανοτῆς. Ἄλλως τε καὶ δικαιολογησίμος ἡ ἀμφισβολία αὕτη τῶν σοφῶν ἀνδρῶν, καθότι ὅπως φθάσῃ τις εἰς τὸ Γαρδικίον, πρέπει πρῶτον νὰ διέλθῃ τὴν γέφυραν τοῦ Ἀῶου καὶ τὰ στενὰ τῆς Ἀντιγονείας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν συμβιβάζεται μὲ ὅσα λέγει ὁ Πολύβιος καὶ ὁ Τίτος Λίβιος. Προσσημειωτέον δ' ὡς ἐν παρόδῳ, ὅτι καὶ τὰς πόλεις Πασσαρῶνα, Τέκμωνα, Φυλάκην καὶ Ὀρρείον, αἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὸ ῥηθὲν χωρίον τοῦ Λιβίου, δέον ἀναζητεῖν ἐν χώραις προσκειμέναις τῇ Ἰλλυρίδι, οἷαι ἡ Τριφυλλία (Ζαγορά καὶ Πρεμετῇ) ἴσως καὶ Κόνιτσα, ἐν αἷς ἀπαντῶνται πλεῖστα ὅσα ἀξιοθαύμαστα ἐρείπια ἀρχαίων πόλεων, καθότι ἡ φράσις τοῦ Λιβίου «*primum ad Passaronem ducit*» τεθειμένης μετὰ τὴν «*in Molossidem transgressus*,» ὑποδεικνύει ὅτι πιθανῶς οὐχὶ πολὺ μακρὰν ἔκειτο ἡ Πασσαρῶν, καθ' ἣς πρῶτον ἐξεστράτευσε, ἅμα φθὰς εἰς τὴν Μολοσσίδα μετὰ τὴν ἐκ Φανοτῆς ἀναχώρησιν τοῦ ὁ Ἀνίκιος. Ἐν Πασσαρῶνι ὑπῆρχε καὶ τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο τοῦ Μαχέτα Διὸς, παρ' ᾧ συνθηροῦζοντο οἱ τε Βασιλεῖς καὶ οἱ λαοὶ τῆς Ἠπειροῦ πρὸς ἀμοιβαίαν ὀρκοδοσίαν κλ. Ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς χρόνοις, καθ' οὓς καὶ πολιτικὴν σημασίαν ἐκέκτητο διὰ τὰς ὀχυρώσεις αὐτῆς καὶ ἐπαύξησιν τοῦ πληθυσμοῦ διὰ τῆς συρροῆς τῆς φιλελευθέρου μερίδος τῶν Ἠπειρωτῶν, διοικηταὶ ἦσαν αὐτῆς οἱ γενναῖοι ἐκεῖνοι ἄνδρες Ἀντίνοιοι (1) καὶ Θεόδοτος, ὡς καὶ τῆς Τέκμωνος ὁ πολιτικὸς Κέρφαλος. Ἀλλ' οἱ

(1) Ὁ Μπούας ὁ Ἀλβανὸς ἀρχηγὸς εἰς τοῦτον τὸν Ἀντίνοιο ἴσως ἀνάγει τὴν καταγωγὴν του ἐν τῷ ἑξῆς διατίχῳ·

«εἰς τοῦ ῥε Πύρρου τὸν καιρὸν, Ἀντίνοιο τοῦ Παιρώτα»

«ἄκουσε νὰ σοῦ διηγηθῶ καὶ ἀπέκει πάλαι ῥώτα.»

Κ. Σάλα Ἀγιάδ, τόμ. Δ' εἰσαγ. σελ. 14.

τρεις οὗτοι ἄνδρες δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀναγκαιώσῃσι τὸ παγκόσμιον ῥεύμα, ὅπερ ἐπέπρωτο νὰ παρασύρῃ τοὺς πάντας καὶ ἐν τῷ τότε κόσμῳ ὅπως διατελῶσιν ὑπὸ τὸ βάρος αὐτοῦ καὶ τὴν ὥθειν.

Περὶ δὲ τῆς πόλεως Φωτικῆς, καθόσον ἔμαιγε γνωστὸν οὐδὲν ἀπαντᾷται παρὰ τε τοῖς ἀρχαίοις σωζομένοις Ἑλλήσι συγγραφεῦσι καὶ Λατίνοις, εἰμὴ παρὰ μόνῳ τῷ Καισαρεῖ Προκοπίῳ, Πορφυρογεννήτῳ, Ἱεροκλεῖ καὶ τισιν ἐκκλησιαστικοῖς μεσαιωνικοῖς Συντάγμασιν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τούτοις πάλιν μόνον τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ἀναφέρεται, ὡς χρηματιστάσης ἑδρας ἐπισκόπου. Ὁ δὲ Προκόπιος προβαίνων ἴσως ἕνεκα τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ σκοποῦ καὶ σχεδίου εἰς εὐρυτέραν ὁπωσοῦν περιγραφὴν, λέγει ἐπὶ λέξεως τᾶδε: «Οὕτω συνεχῆ τὰ ἐρύματα ἐν τοῖς χωρίοις ἀπεργασάμενος (Ἰουστινιανὸς), ὥστε ἄγρὸς ἕκαστος ἢ φρούριον ἀπετετόρνευται, ἢ τῷ τετειχισμένῳ πρόσκοιός ἐστιν, ἐνταῦθα τε καὶ τῇ Ἡπείρῳ τῇ τε νέᾳ καὶ τῇ παλαιᾷ καλουμένη, οὗ δὴ καὶ πόλις αὐτῷ πεποίηται: Ἰουστινιανούπολις ἢ πρότερον Ἀδριανούπολις καλουμένη. Ἀνεγέσαστο δὲ Νικόπολιν τε καὶ Φωτικὴν καὶ τὴν Φοινίκην ὀνομασμένην· αἱ δύο αὗται πολίχναι, ἢ τε Φωτικὴ καὶ ἡ Φοινίκη ἐν τῷ χωματῷ τῆς γῆς ἔκειντο, ὕδασι περιβρέμεναι τῇδε λιμνάζουσι. Διὸ δὴ λογισάμενος Ἰουστινιανὸς Βασιλεὺς εἶναι ἀμήχανον ἐπὶ στέρρας θεμελίων συνθήκης περιτόλους αὐταῖς ἀναστῆναι, αὐτάς μὲν ἐπὶ σχήματος τοῦ αὐτοῦ εἶασε, φρούρια δὲ αὐτῶν ἀγχοτάτῳ ἐν τε ἀνάντει καὶ ἰσχυρῶς ἐρθίῳ ἐδείματο. Ἦν δὲ τις πόλις ἐνταῦθα ἀρχαία, ὕδασι ἐπισκῶς κατακορῆς οὖσα, ὀνόματός τε τῆς τοῦ χωρίου φύσεως· Εὐροία γὰρ ἀνέκαθεν ὀνομάζετο. Ταύτης δὲ τῆς Εὐροίας οὐ πολλῷ ἀποθεν λίμνη κέχυται, καὶ νῆσος κατὰ μέσον ἀνέχει, καὶ λόφος αὐτῇ ἐπανέστηκε· διχλείπει δὲ ἡ λίμνη τοσοῦτον, ὅσον τινὰ χώρον ἢ ἀτραπὸν ἐν εἰσόδου μοίρᾳ τῇ νήσῳ λελειφθαι, ἐνθα δὴ Βασιλεὺς τοὺς τῆς Εὐροίας μεταβιβάσας οἰκήτορας, πάλιν ὁχυρωτάτην οἰκοδομησάμενος ἐτειχίσκετο.» (Προκοπ. Καισαρ. περὶ κτισμ. Ἰουστιν. Βιβλ. IV σελ. 439 ἐκδ. Βεν. 1729 καὶ ἐκδ. Παρισ. 1648.)

Ἐνταῦθα παρατηρητέον, ὅτι καταχώρισεν ὁλόκληρον τὸ χωρίον τοῦ Προκοπίου, ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ τῶν πόλεων Ἰουστινιανουπόλεως, Νικοπόλεως, Φωτικῆς, Φοινίκης καὶ Εὐροίας διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους:

Α' μὲν ὅτι πολλάκις παρετήρησα πικρὰν ὁρμήν τῶν συγγραφέων διὰ τὸ ἡμιτελὲς τῆς ἀναφορᾶς τῶν χωρίων καὶ καταχώρισεως ἐπομένως αὐτῶν ἐν ταῖς ἐπιφερομέναις μαρτυρίαις.

Β' ὅτι τὸ χωρίον τοῦ συγγραφέως τούτου, οὕτω πως καταχωριζόμενον ἐνταῦθα, συντείνει κάλλιον εἰς τὴν εὐδόωσιν τῶν ἐρευνῶν μας.

Γ' ἀναιρεῖται σύγχυσις τις καὶ ἀσάφεια, πρὸς χομένη ἐκ τούτου τοῦ χωρίου παρὰ τοῖς διαφόροις περὶ τὰ Ἡπειρωτικὰ ἀσχοληθεῖσιν ἀνδράσιν ἡμεδαποῖς τε καὶ ξένοις.

Καὶ περὶ μὲν τῆς Νικοπόλεως οὐδεὶς λόγος ἐνταῦθα· καθότι πασίγνωστός ἐστιν ἡ παρὰ τῇ Πρεβέζῃ θέσις αὐτῆς· ὡσάυτως καὶ περὶ τῆς Φοινίκης, πόλεως Δελφίνου, περὶ ἧς ἀρχόμενοι ἀνεφέρομεν.

Περὶ δὲ τῆς Εὐροίας ἰδιαιτέραν πραγματείαν ἐπεξεργασάμενος ἀπέστειλα προπερύσειν εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἕλληνα Φιλολογ. Σύλλογον, παρ' οὗ ἀναγνωσθεῖσα καὶ ἐπιδοκιμασθεῖσα καταχωρίσθη ἐν τῷ ὁμωνύμῳ Περιοδικῷ αὐτοῦ, καθὰ μοι ἔγραψεν ἑκτοτε ὁ ἀξιότιμος Γραμματεὺς Κ. Καλλιᾶδης, ἀρκετὰ δὲ περὶ αὐτῆς ταύτης καὶ ἐν ταῖς πέρυσιν εἰς Πάτρης ἐκδοθείσαις Κριτικαῖς μου Ἐπιστασίαις ἀνεφέρον, σχολιάσας συνάμα καὶ χωρίον τοῦ Ἐκκλησιασ. Ἱστορικοῦ Ἑρμ. τοῦ Σωζομένου περὶ αὐτῆς πραγματευόμενον· καὶ οὕτως ἔφθασα, νομίζω, εἰς τὴν ἐπιτυχῇ ἀνακάλυψιν τῆς θέσεως τῆς πόλεως ταύτης, κειμένης παρὰ τῷ Βουθρωτῷ.

Λεῖπεται δ' ἐμὴν ἤδη καὶ περὶ τῆς Ἰουστινιανουπόλεως καὶ Φωτικῆς ὁ λόγος.

Ἄλλ' ἡ μὲν Ἰουστινιανούπολις ὑπῆρχεν ἐν τῇ Ἐπαρχ. Ἀργυροκάστρου παρὰ τῇ κώμῃ Γοραντζῇ (1) πλησίον τῆς πόλεως Λιμποχόβου, ὅπου πολλὰ Ῥωμαϊκὰ εἰσείπια καὶ ἤδη εὐρίσκονται· καὶ τοῦτο παρεδέχθησαν ἅπαντες. Προσημειωτέον δ' ἐνταῦθα μόνον, ὅτι ἡ Ἰουστινιανούπολις, πρότερον λεγομένη Ἀδριανούπολις, ὡς λέγει ὁ Προκόπιος, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος ἔλαβε τὴν μεταβολὴν τοῦ ὀνόματος, ὅπερ ὁμοίως πάλιν ἀποκατέστη εἰς τὸ Ἀδριανούπολις, ὡς ἀπαντᾷται ὕστερον παρὰ τῷ Συνεκδήμῳ τοῦ Ἱεροκλέους τῷ ὀνόματι τούτῳ ἢ πόλις αὕτη· τὸ δὲ νῦν ὄνομα τῆς Ἐπαρχίας, ὅπερ ἀπαντᾷται εἰς τὸν τίτλον τοῦ Ἀρχιερέως, λεγομένου «Ὁ Δρυϊνουπόλεως», ἐστὶν ὄνομα ἀρχαίας πόλεως ἄλλης ἢ τὴν θέσιν καὶ τὰ εἰσείπια πρῶτος ἀνεκάλυψα παρὰ τῇ κώμῃ Γκορύτσα (2), τῆς αὐτῆς Ἐπαρχ. ἀντικρῶ.

(1) Ἐν τῷ χρονικῷ τῆς «Δρυϊνίδος», ἐκδοθέντι ἐν τῷ μὲν τόμ. τῆς ἐν Βόννῃ ἐκδόσεως τῆς Βυζαντινῆς παρὰ τοῦ κ. Βεγκέρου, ὡς γνωστὸν, ἀναφέρεται περὶ τῆς Γοραντζῆς ταύτης, ὅτι στρατηγὸς τις Σάρων τοῦνομα χαίρων τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν Καισάρων τῆς Ῥώμης, διώκει τὴν πόλιν καὶ ἔκτισε συνάμα καὶ φρούριον, ὀνομάσας αὐτὸ Γοραντούπολιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Γοράνου, ἀντικρῶ τῆς Δρυϊνουπόλεως, ὡς εἶναι τῷ ὄντι· διεσώθη δὲ τὸ ὄνομα καὶ μέχρι σήμερον. Ἰστέον ὁμοίως ἔτι ἐν τῇ Ἐπαρχ. Ἀργυροκάστρου ὑπάρχεισι τρεῖς κῶμαι εἰς διαφόρους θέσεις, πολὺ ἀπ' ἀλλήλων ἀπεχούσας ὀνομαζόμεναι «Γορμάντζαί»· ἀλλ' ἐν τῇ παρὰ τῷ Λιμποχόβῳ κειμένῃ, ὡς εἴρηται, ἐφαρμόζονται τὰ ἀνωτέρω. Ἐν τῷ ῥηθέντι χρονικῷ ἀναφέρεται προσέτι ὅτι πλησίον ἔκειτο ἡ περίφημος κωμόπολις «Λάμπροβον», παρ' ᾧ ὁ Ἰουστινιανὸς ἔκτισε ναὸν καὶ φρούριον κλ. Καὶ σήμερον διασώζεται ὁ ναὸς οὗτος ἀκέραιος μὴδὲ μικρᾷ βλάβῃ γινομένης ἐν αὐτῷ· ἀλλὰ τὸ φρούριον καταστράφη.

(2) Ἰδ. Κριτικ. Ἐπιστ. ἐν Πάτρ. 1856.

δὲ τοῦ Αἰμυροπόλεως κειμένη παρὰ τῇ δημοσίᾳ ὁδῷ, τῇ πρὸς Ἀργυροκάστρον (4) ἀγούση, τωρινὴν τῆς Ἐπαρχίας πρωτεύουσιν. Ἀλλ' αὕτη ἡ Δρυϊνούπολις ἐστὶν ὅλως διάφορος τῆς Ἀδριανουπόλεως, περὶ ἧς ὁ Προκόπιος ποιεῖται λόγον ἐνταῦθα. Ἡ Δρυϊνούπολις ἦν ἴσως ἡ ἀρχαία πόλις τῆς Ἡπείρου *Δρυς*· ὁ κοινὸς λαὸς ἐνομάζει αὐτὴν σήμερον *Δερρόπολιν* καὶ *Δρόπολιν*· καὶ οἱ κάτοικοι σχεδὸν ὅλης τῆς Ἐπαρχίας καλοῦνται Δροπολίται. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ ταυτίζωνται αἱ δύο διάφοροι αὗται πόλεις, ὡς γίνεται τοῦτο παρὰ τινῶν.

Περὶ δὲ τῆς Φωτικῆς ἐν πρώτοις μὲν παραλείπω νὰ εἰπῶ ἐνταῦθα τίνας ἐνεκα Κωνσταντίνος ὁ Πορφυρογέννητος ἔλαβε τὸ ἐνδόσιμον καὶ πόθεν, ἵνα μεταχειρισθῇ ἐν ἐπεκτατικῇ σημασίᾳ τὸ ὄνομα αὐτῆς, ὡς ὅλην τὴν Ἡπείρον δηλ. σημαίνουσης ποτέ. Ἡ γενίκευσις αὕτη τοῦ ὀνόματος εἶναι ἀρκετὰ περὶ ἑργος· ἀλλὰ καὶ εὐκόλῃ λύεται, κατ' ἐμὲ, ἅμα τις ὑποθέσῃ ἀμαθοῦς ἀντιγραφῆως ἀμαθῆ προσθήκην, ἡ ἀτυχῇ ἐν τῷ κειμένῳ εἰσχώρησιν ἐκ τοῦ περ. θωρίου· τὸ δὲ κείμενον ἐξεδόθη ὅπως εἶχεν ἐν τοῖς χειρογράφοις ἄνευ κριτικῆς ἐπεξεργασίας. Αἱ κριτικαὶ ἐκδόσεις τῶν συγγραφέων ὀλίγας ἑκατονταετηρίδας ἀριθμοῦσιν, ὡς γνωστὸν, ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως αὐτῶν ἐν τῷ φιλολογικῷ κόσμῳ. Ὡσαύτως γνωστὴ τοῖς ἀρχαιοδίφαις ἡ περὶ τὰ τοιαῦτα ὑπόπτωσις τῶν χειρογράφων, καὶ ἡ περὶ τὸν 15 καὶ 16 αἰῶνα σχεδὸν ἄνευ κριτικῆς ἐπεξεργασίας ἐκδοσις τῶν πλείστων ἐξ αὐτῶν ὅπως εἶχον. Τολμηρὰ μὲν ἡ ὑπόθεσις αὕτη, ὁμολογῶ, ἀλλ' οὐχ ἥττον καὶ δικαιολογήσιμος, καθότι παρ' οὐδενὶ συγγραφῇ ἀπαντᾶται, ὅτι ποτὲ ἡ Ἡπείρος ὠνομάσθη Φωτικὴ ἢ Φωτικὴ (2)· ἐν γενικῷ τῷ ὀνόματι ἄρα ἀμαθοῦς προσθήκης, ἡ ἐξ ἀμελείας παρεξήγησε τὸ τοιοῦτον.

Ποῦ λοιπὸν ὑπάρχει ἡ Φωτικὴ; Ὁ μὲν Πουκεβίλλης, Ἀήκιος καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν ἡμετέρων, ὡς π. χ. Σεμιτέλος, Ἀραβαντινὸς κλ. θέλουσιν αὐτὴν εἶναι ἐν Κονίτῃ (Βελλᾷ) ὡσαύτως καὶ ἐν τῷ χάρτῃ τοῦ Κεϊπέριου ἐκεῖσε παρίσταται· ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα. Κατὰ γὰρ τὴν ἐμὴν γνώμην ὑπάρχει ἐν Παραμυθίᾳ, πόλει τῆς Θεσπρωτίας καὶ πρωτεύουσιν ὁμωνύμου αὐτῇ Ἐπαρχίας καὶ παροικίας συνάμα ἐκκλησιαστικῆς, ἧς ὁ ἐπίσκοπος ἔχει τὸν ἐξῆς τίτλον «ὁ Παραμυθίας, Βουθρωτοῦ καὶ Γλυκεῖος ὑπερτίμος καὶ ἐξάρχος πάσης Θεσπρωτίας». Ὅτι ἡ Φωτικὴ ἔκειτο ἐν Παραμυθίᾳ καὶ οὐχὶ ἄλλαχοῦ, ἔχομεν τὰς ἐξῆς ἀποδείξεις.

Α' μὲν ὁ Καισαρεὺς Προκόπιος λέγει (περὶ Κτισμ. Ἰουστιν. βιβλ. Δ' κεφ. Δ' ἐκδ. παλαιὰ Παρισίων) «Καὶ ἀπὸ Ἰουστινιανουπόλεως καὶ Φωτικῆς φρούρια δύο τοῦ ἁγίου Δονάτου». Ἐκ τούτου τοῦ τεμαχίου λοιπὸν βλέπομεν καθαρὰ, ὅτι δύο φρούρια ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν Ἡπείρῳ ἐπωνόμασεν ἰδίᾳ τοῦ «ἁγίου Δονάτου» (1), τὸ τῆς Φωτικῆς καὶ τὸ τῆς Ἰουστινιανουπόλεως. Ἀλλὰ μὴν ἡ Ἰουστινιανούπολις, καθὰ εἶδομεν ἀνωτέρω, σὺν τῷ φρουρίῳ αὐτῆς ὑπῆρχεν ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Δρυϊνουπόλεως (Ἀργυροκάστρου Ἐπαρχ.) ἄρα ἡ Φωτικὴ μετὰ τοῦ ἑαυτῆς ἐν Παραμυθίᾳ διατελεῖ. Ἰδοὺ τὸ ζήτημα διασαφηνισμένον καθαρῶς· ἡ ἡ Ἰουστινιανούπολις ὑπάρχει ἐν Παραμυθίᾳ· ἡ τὸ φρούριον λέγεται «Ἅγιος Δονάτος» καὶ σήμερον, ἡ ἡ Φωτικὴ· ἀλλὰ μὴν ἡ Ἰουστινιανούπολις ἐν Δρυϊνουπόλει, ἄρα ἡ Φωτικὴ ἐν Παραμυθίᾳ· ὑπερῖδει δειξάει, καὶ ὑπερῖδει ἡμῖν ὑπέδειξεν, οὕτως εἰπεῖν, τὸ νῦν διασωζόμενον ἐν Παραμυθίᾳ ἀπὸ Ἰουστινιανου ὄνομα τοῦ φρουρίου, «Ἅγιος Δονάτος», παρὰ τε τοῖς χριστιανοῖς καὶ αὐτοῖς τοῖς Ὀθωμανοῖς ἀποκαλούμενον μέχρι καὶ τῆς σήμερον.

Β' ὅτι καὶ σήμερον σώζεται τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Δονάτου οὐ μόνον παρὰ τοῖς κατοικοῖς αὐτῆς τῆς πόλεως Παραμυθίας, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν ἀπάσῃ τῇ Θεσπρωτίᾳ, ἧς σήμερον ὑπάρχει πρωτεύουσα ἡ Παραμυθία. Καὶ, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἐν γένει ὅλοι οἱ χριστιανοὶ καὶ Τοῦρκοι τῶν κωμῶν καὶ πόλεων τῆς Θεσπρωτίας τὸ φρούριον τῆς Παραμυθίας ὀνομάζουσι φρούριον τοῦ ἁγίου Δονάτου· καὶ τοῦτο ὑποστηρίζει τὰ λεγόμενα παρὰ Προκοπίου (ἐνθα ἀνωτέρω) ὡσαύτως καὶ ἡ ἀμέσως ἐπομένη.

Γ' ἀποδείξεις αὕτη· ὅτι καὶ σήμερον ἐτι καθ' ἑπῶσαν τὴν Θεσπρωτίαν ἐορτάζεται τῇ λ'. Ἀπριλ. ὁ τὴν Γ' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα ἀκμάσας ἐν τῇ πόλει Εὐροῖα (περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐποιησάμεθα λόγον) ἐπίσκοπος «Ἅγιος Δονάτος», πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου, ἀπολαύοντος μεγίστην βαρύτητα ἐν Ἡπείρῳ καὶ φήμην διὰ τὰ θαύματα αὐτοῦ, καθὰ λέγει ὁ σωζόμενος, ὠνόμασεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὰ φρούρια ταῦτα «ἁγίου Δονάτου» φρούρια. Συνήθως τὰ τοιαῦτα τοῖς Βυζαντινοῖς, ὡς γνωστὸν, καὶ ἐν γένει τοῖς χριστιανικοῖς ἔθνεσι τοῦ μεσαιῶνος, ἅτινα τιθέντα ὀνόματα ἁγίων ἐν ταῖς σημαίαις καὶ τοῖς φρουρίοις, ἐνόμιζον ὅτι ἐτέλουν ἰδίᾳ ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν, ὑποχρεομένων διὰ τὴν προσφερομένην ἀφιέρωσιν εἰς τὴν ὑπεράσπισιν αὐτῶν. Διὰ τούτων δ' ὑπεξεκαίετο καὶ ὁ φανατισμὸς τῶν λαῶν εἰς ἐκείνας τὰς ἐποχὰς, ὡς γνωστόν.

Δ' ὅτι καὶ αὕτη ἡ Ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις ἐν τοῖς

(1) Ἐπὶ Βυζαντινῶν ἐλέγετο Ἀργυρίνη καὶ Ἀργυροπολίχνη.

(2) Ἐν διαφόροις μεσαιωνικοῖς συντάγμασιν ἀπαντᾶται παροξυτονούμενον τὸ ὄνομα, ὡς καὶ ὁ κ. Ἀραβαντινὸς παροξυτονῶς γράφει· ἀλλ' ὁ Προκόπιος ἐξυτονούμενον ἔχει· καὶ οὕτω μᾶλλον ἴσως σύμφωνον τοῖς τοῦ τοιςμοῦ ἑλληνικοῖς κανόσι.

(3) Τεσσαράκοντα φρούρια ἐν Ἡπείρῳ ἀνήγειρεν ὁ Ἰουστινιανός, ὡς φαίνονται αὐτῶν τὰ ὀνόματα παρὰ Προκοπίου· ἀλλὰ τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ἀπεκάλεσε τοῦ ἁγίου Δονάτου.

ἐπισήμοις ἐγγράφοις *Αἰδονὰν-Καῖασι* ἀποκαλεῖται καὶ μέχρι τοῦδε τὸ φρούριον τῆς Παραμυθίας. Ἰστέον δ' ὅτι αἱ ὀθωμανικαὶ ἀπὸ κατακτήσεως γεωγραφικαὶ περιγραφαὶ ἐκάστης πόλεως καὶ χώρας κυριευομένης, οὐκ ὀλίγον συντείνουσιν εἰς τὴν κατάληψιν τῆς μεσαιωνικῆς Γεωγραφίας τῶν χωρῶν ἡμῶν, καθότι οἱ ὀθωμανοὶ κατακτώντες τότε τοὺς τόπους περιέγραφον συνήθως αὐτοὺς γεωγραφικῶς ἔτι δὲ καὶ στατιστικῶς εἰς βιβλία, φυλαττόμενα καὶ νῦν ἐν τοῖς Ἀρχείοις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ καλούμενα Ἀραβικῶς ἐνόματι *Κουτούκι*. Ἐν τῷ *Κουτούκι* λοιπὸν τούτῳ, ὡς ἐν τῷ πύθῳ τῆς Πανδώρας, δύναται νὰ εὑρῇ τις περιγραφὴν ὁποιοῦδήποτε τόπου πόλεως καὶ χωρίου ἀπὸ τῆς ἰδ' ἐκατονταετηρίδος. Τὸ *Κουτούκιον* οὐδεὶς τῶν ἀρχαιολόγων καὶ μεσαιωνολόγων ἐξεμεταλλεύθη μέχρι τοῦδε, οὔτε αὐτοὶ οἱ Εὐρωπαῖοι, διότι ἐνόμιζον ὅτι οἱ ὀθωμανοὶ στεροῦνται τῶν τοιούτων.

Εἰ δὲ Προκόπιος ἐν τῷ ἀνωτέρῳ χωρίῳ λέγων «Ἀνενεώσατο δὲ Νικόπολιν τε καὶ Φωτικὴν καὶ τὴν Φοινίκην ὠνομασμένην κτλ.» καὶ ἔπειτα «αἱ δύο αὗται πόλιναι, ἥ τε Φωτικὴ καὶ ἡ Φοινίκη, ἐν τῷ χθρμαλῷ τῆς γῆς ἔκειντο ὕδασι περιβρέμεναι τῇδε λιμνάζουσι κτλ.» συγκατατάσσει ἐν τῷ αὐτῷ παραλήλῳ καὶ συνάμα παραλλήλῳ σχεδὸν χώρῳ τῆς Ἡπείρου, τὰς πόλεις Φοινίκην, Εὐροίαν, Φωτικὴν καὶ Νικόπολιν, διότι ἀρχόμενός τις ἐκ τῆς Ἐπαρχίας Δελφίνου, καὶ βαίνων σχεδὸν παραλλήλως τὰ παράλια τῆς Ἡπείρου κατὰ τὸν Ἰόνιον Κόλπον, πρῶτον μὲν ἀπὸ τῆς τῆς Φοινίκης ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Δελφίνου, ἔπειτα δὲ τὴν Εὐροίαν παρὰ τῷ λιμένι Βουθρωτοῦ, τρίτον τὴν Φωτικὴν, ἐν Παραμυθίᾳ, καὶ τέταρτον τὴν Νικόπολιν κατὰ τὴν Ἀμβρακικὴν χερσόνησον. Ἡ δ' ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ χωρίῳ τοῦ Προκόπιου ἀπαντωμένη φράσις «ἦν δὲ τις πόλις ἐνταῦθα ἀρχαία κτλ.» καὶ μάλιστα ἡ λέξις *ἐνταῦθα*, ἔτι μᾶλλον πιστοῦται τὴν ἐν τῷ αὐτῷ παραλλήλῳ χώρῳ, ὡς εἵπομεν, τῆς πόλεως Φωτικῆς συγκατατάξιν, καὶ διὰ τὴν ἐν Παραμυθίᾳ θέσιν αὐτῆς. Ἐν Παραμυθίᾳ λιμνάζουσι καὶ ὕδατα, ἅπερ ὅμως πολίτης τις ἐκ Παραμυθίας ἐπεχειρήσατο ἀποξηράναι· εἰς ἀληθὺς δὲ ἄναντες καὶ ἰσχυρῶς ὄρθιον μέρος, καθὰ λέγει Προκόπιος, ἐδείματο τὸ φρούριον ὁ Βασιλεὺς οὗτινος καὶ σήμερον οὐκ ὀλίγοι πύργοι καὶ τείχη διασώζονται εἰς ἀνωφερῇ καὶ τῷ ὄντι ὄρθιαν θέσιν ἀνωθεν τῆς σημερινῆς πόλεως, παρ' ἣ καὶ ἄλλα, πλείστα ὅσα, Ἑλληνικὰ ἐρείπια ἀπαντῶνται. Ἐν δὲ θέσει καλουμένη *Λαμποδίτρα* καὶ ἐρείπια ναοῦ Βυζαντινοῦ εὐρίσκονται, εἰς οὗτινος τὸ ἔδαφος καὶ μωσαϊκὸν τι ἀναφαίνεται καλλιτέχνημα. Ὁ ναὸς οὗτος ἐπὶ Βυζαντινῶν τιμώμενος ἐπὶ τῷ *Γενεσίῳ* τῆς Θεοτόκου, ἐορταζομένῳ τῇ ἡ τοῦ Σεπτεμβρίου, ὅτε καὶ ἐμποροπανήγυρις

ἐγίνετο, ἐφείλκε τὸ σέβας ἀπάσης τῆς Θεσπρωτίας, ἀφ' ἧς συνέρρεον εἰς τὴν πανήγυριν τὰ πλῆθη. Ἐν τῇ πανηγύρει ταύτῃ καὶ σήμερον γιγνομένη καὶ καλουμένη *Λάμποθορ*, συρρέουσιν ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Ἡπείρου οἱ ἄνθρωποι πωλοῦντες καὶ ἀγοράζοντες βόας, ἡμιόνους, πρόβατα, αἶγας κτλ. καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Κερκύρας ἀκόμη καὶ τῶν Παξῶν ἐρχόνται χάριν ἐμπορίου τῶν ζώων. Τὸ δ' ὄνομα *Παραμυθία* μετεδόθη τῇ πόλει ἐκ τοῦ ναοῦ τούτου ἴσως, μάλιστα ἐν καιροῖς τῶν διωγμῶν καὶ τῶν θλίψεων τῶν χριστιανῶν, οἵτινες ἰδίᾳ ἐν τοιαύταις περιστάσεσι τῇ Θεοτόκῳ καταφεύγουσιν, εὐρίσκοντες παραμυθίαν ἐν αὐτῇ καὶ ἀνάπαυλιν τῶν ἡθικῶν αὐτῶν περισπασμῶν. Καὶ ἐκ τούτου τὰ ἐνόματα αὐτῆς τῆς Θεοτόκου *Ὁδηγήτρια*, *Προστάτρια* κλ. ὡσαύτως καὶ *Παραμυθία* τῶν θλίψεων, καὶ *Παρηγορίτσα* ἐπὶ τὸ νεοελληνικώτερον, ὅπερ ὅμως ἴσως ἐκ τοῦ παραμυθία ἀπεγένετο ἐπεξηγηματικῶς ἐν τῇ νεωτέρᾳ γλώσσῃ. Ἐν τῷ σημερινῷ πρωτεύοντι ναῷ τῆς πόλεως Παραμυθίας, καὶ μάλιστα εἰς τὸ τεῖχος αὐτοῦ παρὰ τῷ νεκροταφείῳ ἐγγὺς ὄντι, ἀνέγνωσθαι ἐπιγραφὴν ἀρχαίαν ἐπὶ λίθου ἐντετειχισμένου, ἣν ἐξέδωκε καὶ ὁ Βοίρχιος ἐν τῷ *Corpus inscriptionum graecarum*, καὶ ἦν καὶ ὁ Φιλολογικὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Σύλλογος, καὶ τοὶ πληρεστέραν παρ' ἐμοί, οὐ συμπεριέλαβεν ἐν τῇ περὶ τῶν Ἡπειρωτικῶν ἐκθέσει αὐτοῦ μετὰ τῶν λοιπῶν, ἅς περ ἐν τῷ καθυποβληθέντι τῷ διαγωνισμῷ ποιήματί μου ἐξεθεσάμην.

Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ἀποφαίνομαι ὁρῶντως, ὅτι ἐν Παραμυθίᾳ ἔκειτο ἡ Φωτικὴ τὴν δὲ γνώμην μου ταύτην καθυποβάλλω ὑπὸ τὴν κρίσιν καὶ τὸν ἐλεγχον τῶν σοφῶν μελῶν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ τούτου Συλλόγου.

ΑΘΑΝ. ΒΕΤΡΙΔΗΣ,

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ.

Ἐν τῷ τεμαχίῳ τοῦ Τίτου Λιβίου «rex primo die ad castra Pyrrhi pervenit, locus, quem ita vocant, est in Trifylia terrae Molossidis; inde postero die (ingens iter agminis, sed metus urgebat) in montes Lingor perrexit, ect. ect. (Tit. Liv. XXX 43)· τὰ ἐνόματα *Molossidis*, *Montes*, *Lyncor* εὐρίσκονται εἰς διαφόρους ἐκδόσεις διαφόρως ἔχοντα· καὶ ἂ τὸ *Molossidis* ἀπαντᾷ εἰς τὰς πλείστας ἐκδόσεις *Melotides*, καὶ ὡς ἐκ τούτου πολλὰς ἀμφιβολίας διήγειρε παρὰ τοῖς φιλόλογοις, ἐξ ὧν μάλιστα ὁ Γρονόβιος καὶ ἠρνήθη ὅλως τὴν ὑπαρξιν τῆς Τριφυλλίας ἐν Μολοσσίδι, προσθεὶς ὅτι ἐν Πελοποννήσῳ ὑπάρχει Τριφυλλία παρὰ τῇ Ἰλιδι κτλ. καὶ οὐ παρὰ τῷ Ἀώῳ ποταμῷ κτλ. Ἀλλὰ μικρὰ παρατήρησις ἀρκεῖ, νομίζω νὰ πείσῃ ἕκαστον,